

Stipe Šuvar, jeden z těch, co se pokoušeli zachránit Jugoslávii

Nazývali ho špatným Charvátém, komunistickým aparátčikem, kabinetním ideologem, malým Bakarićem,¹ tvrdým komunistou, který netouží po sinekurách. Vedle Milana Kangrgy, Slobodana Šnajdera, Žarka Puhovského, Nikoly Viskoviće náležel k tomu „druhému Charvátsku“ které nepodlehlo nacionalistické euforii. Říkají, že pracoval 18 hodin denně. Napsal celou řadu knih. Zemřel 29. června 2004, ve věku 68 let. Po rozpadu Jugoslávie založil časopis „Hrvatska ljevica“ (1994), v roce 1997 založil Socialistickou dělnickou stranu. Nedlouho před svou smrtí se vzdal vedení strany, nicméně před tím prohlásil: „Pred nama je dilema: ili vječni kapitalizam ili moguća socijalizam. Mislim da je socijalizam epohalna tendencija.“ Z toho, jak jsem charakterizoval Stipe Šuvara by vyplývalo, že byl až do smrti nenapravitelný a zaťatý komunist. Ovšem komunist jugoslávského typu. Komunist Jugoslávec, který se snažil, arci že neúspěšně, Jugoslávii zachránit. Dělal pro to vše. Byl jedním z těch, kteří nechtěli dopustit stranický pluralismus, protože v tom viděl cestu k nástupu extrémně nacionalistických a šovinistických stran. V tom se nemýlil, ale doba dirigismu v době, kdy se pluralitním volbám snažil zabránit, již byla nenávratně pryč. Jeho poslední kniha, *Hrvatski karusel, eseji o političkoj sociologiji hrvatskog društva*, nicméně ukázala, že dr Šuvar nikdy nešel s proudem, nikdy nebyl součástí toho velkého hejna „goluba prevrtača“ (převlékačů kabátů): Zůstal levicově orientovaný, neměnil své myšlenkové krédo. Již samotné kapitely „karuselu“ (589 strana) ilustruje Šuvarovo kritické myšlení: Demokracija místo demokracie, Tranzice do bídy, Dis/kontinuita, Konvertitė a jim podobní, Moćal v opoziciji i u moci, Dělení Bosny, Kolonije od Triglavu po Vardar...

Vystudovaný právník a sociolog z chudých poměrů, od roku 1963 do 1972 redaktor filozofického časopisu „Naše teme“, v němž publikuje marxistické polemiky. Poprvé na sebe výrazně upozornil polemikami s vůdci Maspoku, takže již tehdy si vysloužil pověst „špatného Charváta“ Nicméně, možná i díky té kritice se stal člen ÚV SKCh, a v roce 1974 republikovým ministrem kultury a školství. Tehdy jej také proslavila tzv. Bílá kniha. Šuvar již na počátku 80. let viděl, že nacionalismu je pro budoucnost Jugoslávie největší nebezpečí. Tehdy se ovšem poukazovalo především na nacionalismus albánský. V té souvislosti upozorňoval na skutečnost, že přílišná represe, již byli vystaveni účastníci demonstrací v roce 1981, rozhodně nepřispěje k řešení problému. Tvrdil, že politika, která příliš mnoho lidí prohlašuje za zrádce, může dovést k tomu, že se z nich stanou národní hrdinové. A hlavně, upozornil na skutečnost, že „i ostatní jugoslávské národy, nejenom Albánci, mají své nacionalismy“.² V souvislosti s událostmi na Kosovu a s tím, že po smrti Tita se v některých republikách, zejména v Srbsku a v Slovinsku, značně uvolnila atmosféra, dostal nacionalismus svou historickou šanci.

Když srbská politická elita dlouhodobě nezasahovala proti vysloveně nacionalistickým projevům, které se objevovaly v různých časopisech a jejichž hlavním útočištěm se stávala budova Svazu spisovatelů na Francouzské ulici, začali srbskou kritickou inteligenci, ale i srbské komunistické vedení (za nečinnost) napadat někteří komunističtí předáci ze sousedních republik. Nejaktivnější z nich byl právě Stipe Šuvar, který se ze svého místa snažil stát vrchním ideologem charvátských komunistů,³ z jehož popudu vznikla zmiňovaná tzv. Bílá kniha, dokument složitého názvu *O nekim idejnopolitičkim tendencijama u umjetničkom stvaralaštvu*,

¹ Vladimir Bakarić byl jedním ze nejdůležitějších osobností charvátských komunistů, blízký spolupracovník Titův, 1912–1983)

² Nin, 30. 8. 1981, citováno podle JOVIĆ, D.: *Jugoslavija – država koje je odumrla. Uspón kriza i pad četvrte Jugoslavije*. Beograd 2003, s. 297.

³ Šuvar byl a zůstal tvrdým kritikem a odpůrcem charvátského nacionalismu; v letech 1974–1982 charvátský ministr školství, od roku 1986 člen předsednictva ÚV SKJ, v letech 1988–1989 předsedou tohoto předsednictva a od května 1989 charvátský zástupce v jugoslávském prezidiu, odkud jej stáhl po volbách v roce 1990 Franjo Tuđman. V době Tuđmanovy vlády patřil Šuvar k předním charvátským disidentům a opozičním vůdčům, vyznačující se vždy principiálními a čestnými postoji, díky nimž si vysloužil jak mediální, tak fyzické útoky na svou osobu.

književnosti, kazališnoj i filmskoj kritici i javnim govorima odredjenog broja stvaralaca u kojima su izražene politički neprihvatlive poruke (1984, O některých ideověpolitických tendencích v umělecké tvorbě, literatuře, divadelní a filmové kritice a veřejných projevech jistého počtu tvůrců, v nichž jsou vyjádřeny politicky nepřijatelné postoje), již vydala informativní oddělení ÚV SKCh. V materiálu byly shromážděny a uveřejněny sporné články, výňatky z uměleckých děl, básně, aforismy a vyjádření, které byly z politického hlediska nepřijatelné, antisocialistické a nacionalistické. Dokument také upozorňoval na rostoucí odpor, jež kritická inteligence vůči stávajícímu pořádku projevovala, a vyzýval komunisty v uměleckých organizacích a médiích, aby se této vlně antikomunismu postavili (uvádě tam citáty srbských autorů, jako byli Gojko Đogo, Vuk Drašković, Brana Crnčević, Dobrica Ćosić, Ljubomir Tadić, filmař Živojin Pavlović). Z charvátských pak Stjepan Ćuić, autor kultovního románu *Orden*, Stanko Lasić, Rajko Grlić, Igor Mandić, Predrag Matvejević. V Bílé knize ale byli také Nadežda Mandeljštam a Milan Kundera kvůli zhoubnému působení jejich děl na jugoslávskou socialistickou společnost. Není divu, že následně získal celou řadu nepřátel. A protože autoři byli ze 70 % ze Srbska, získal je zejména tam. Brzy poté byla vydána petice, v níž více jak 100 intelektuálů z tehdejší Jugoslávie protestovalo kvůli stranické cenzuře. Autor petice měl být podle Šuvara básník Matija Bećković.

Tento dokument samozřejmě vyvolal mezi „potrefenými“ bouřlivou reakci. Problémem vytvářejícím nepříjemné konotace byla navíc skutečnost, že 80 % kritizovaných autorů bylo srbské národnosti, takže nejen kritická inteligence, ale i srbské stranické vedení vidělo tuto Šuvarovu aktivitu jako útok na Srbsko, na to, že v Bělehradě i jiných srbských městech panuje svoboda projevu a liberální duch. Srbské politické vedení bylo Bílou knihou nemile překvapeno. Považovalo ji za vměšování do vnitřních srbských záležitostí, za nedůvěru v jeho schopnosti a možnosti, za akci, která v podstatě kritické inteligenci pomohla získat popularitu.⁴ Šuvar naopak tvrdil, že proti antisocialismu a nacionalismu je nutno bojovat bez ohledu na hranice.

Šuvarův přístup byl v jugoslávské posttitoistické politice něčím naprosto novým. Jako vyhlášený bojovník proti charvátskému nacionalismu již od roku 1967 si usurpoval právo kritizovat projevy nacionalismu, kdekoli se vyskytnou, v tomto případě v Srbsku. Tím samozřejmě porušil daný status quo – v podstatě konfederativní přístup, který dbal na to, že problémy vzniklé uvnitř jedné republiky se také v rámci této republiky řeší a nevychází se s nimi na federální úroveň. To se samozřejmě nelíbilo srbskému vedení, ale také mnohým politikům ve vedení charvátském. Jedním z nich byl Mika Špiljak, tehdejší předseda ÚV SK Charvátska. Jestliže se dnes kritizuje z Charvátska Srbsko, tvrdil Špiljak, může se totéž stát Charvátsku, a to nejen ze strany Srbska, ale i ze strany jiných republik. Špiljak, jenž rozhodně nepatřil mezi Šuvarovy přátele, tedy ideologickému oddělení nařídil, aby celou akci s Bílou knihou postupně stáhli do ztracena. Vztahy mezi charvátským a srbským vedením se tak na nějaký čas normalizovaly. Špiljakovo rozhodnutí ovšem kritická inteligence považovala za své vítězství. Zároveň se ukázalo být mečem se dvěma ostrími i v samotném Charvátsku – otevřelo nechtěně dveře charvátskému nacionalismu. Pokud totiž není možno v Charvátsku kritizovat srbský nacionalismus, zůstává tak zcela v kompetenci srbského politického vedení, které se mu však nedokáže účinně postavit (a v některých případech možná ani nechce). Důsledkem tedy bude jeho vzestup. Jako reakce na srbský nacionalismus začne vzrůstat i charvátský nacionalismus, jemuž se ze Srbska nebude v důsledku této logiky nikdo moci postavit, a

⁴ V rozhovoru se Slobodanem INIĆEM Ivan Stambolić doslova tvrdí, že „to, že nám někdo zvenčí ukazoval prstem na srbské nacionalisty, jako bychom je sami nebyli s to rozpoznat, bylo přinejmenším nemístné. Netvrdím,“ pokračuje Stambolić, „že by byla Bílá kniha psána se zlým úmyslem, ale v politickém smyslu byla kontraproduktivní a přinesla více škody než užítku. Byla vodou na mlýn srbského nacionalismu.“ STAMBOLIĆ, I.: *Put u bespuće*. Beograd 1995, s. 118.

charvátské vedení nebude schopno (a v mnoha případech nebude chtít) jej omezovat. Šuvarova iniciativa navíc mohla upevnit pocit jugoslávské jednoty a sounáležitosti, a to tím, že by umožnila kritiku směřující z jedné republiky do druhé a tak vlastně založila jakési jugoslávské veřejné mínění. Takto ovšem takováto možnost byla uzavřena. Nedokonalost jugoslávského státního uspořádání a politického systému se v tomto případě opět projevila v celé své nahotě.⁵

Šuvar ovšem z celého skandálu vyšel jako vítěz. Mnozí v Charvátsku, ale také z Vojvodiny, Kosova, Bosny a Hercegoviny či Černé Hory, v něm rozpoznali potenciálního vůdce stále rostoucího počtu členů komunistické strany, kteří byli jednak nespokojeni s trendy v Srbsku, jednak se snažili zrušit princip nevměšování se do činnosti a věcí druhých republik a hledali vhodnou osobnost, která by dokázala definovat a razantně prosazovat jejich požadavky. Tyto síly později dovedou Šuvara až do čela SKJ (1988) a budou jej bránit před útoky ze srbské strany (tehdy již vedené S. Miloševićem) i ze strany charvátské. Tato prošuvarovská koalice pak byla dostatečně silná, že znemožnila Miloševićovi stanout v čele SKJ, nikoli však natolik, aby srbského vůdce dokázala marginalizovat. Byla to vlastně poslední velká ideologická koalice, která dokázala překonat hranice mezi republikami a autonomními oblastmi. Stipe Šuvar toho ale nedokázal využít a jeho postoj nakonec nebyl takový, jak se od něho očekávalo.

V souvislosti s výsledkem VIII. zasedání ÚV SK Srbska je přinejmenším pozoruhodná skutečnost, že Miloševićův triumf byl stranickým vedením ostatních jugoslávských republik přijat v podstatě kladně. Vědělo se sice, že jde o politika sklonného k rychlým a radikálním řešením, jeho projev na Kosovu byl všeobecně znám, přesto však jej považovali za mladou a nezbyrokratizovanou krev, která do stále více zatuchlých vod SKJ přinese oživení. Jeho titoistická rétorika z něj navíc činila hlavního jugoslávského titoistu. Svoji roli v podpoře S. Miloševiče z jiných republik sehrála i jistá nedůvěra ke Ivanu Stambolićovi, táhnoucí se již od dob Rankovićova pohřbu. Stambolić byl také, byť naprosto neoprávněně, považován za nedostatečně razantního vůči srbským nacionalistům, hovořilo se i o únavě politické scény klanem Stambolićů, jehož vliv (Petra a Ivana) na srbskou a potažmo i jugoslávskou politickou scénu trval již čtyřicet let. V tom, že byl Stambolić snadno odepsán, hrála roli i osobní antipatie. Jeden z nejlivnějších jugoslávských komunistů té doby, charvátský člen předsednictva ÚV SKJ Stipe Šuvar, otevřeně přiznal, že jeden z důvodů, proč podpořil Slobodana Miloševiče, byla skutečnost, že se Stambolić „*paktoval se Špiljakem, který tehdy proti mně sočil...*“⁶ Mika Špiljak (1916), v letech 1983–1984 předseda prezidia SFRJ a od roku 1984 do roku 1986 předseda SK Charvátska, považoval Šuvara za komunistického dogmatika a chtěl, za spolupráce se Stambolićem, znemožnit jeho volbu do předsednictva ÚV SKJ. Roli Stipe Šuvara v Miloševićově podpoře na VIII. zasedání ÚV SK Srbska potvrzuje také Nijaz Duraković, jenž v rozhovoru pro RFE vzpomínal, jak jej v předvečer VIII. zasedání Šuvar přesvědčoval, že je třeba použít všechny prostředky k tomu, aby byl Ivan Stambolić z politické scény odstraněn a nastolen Slobodan Milošević.⁷

Při rozhodování o podpoře Miloševiče hrála mezi jugoslávskými politiky velkou roli také skutečnost, že jeho křídlo, alespoň slovně, slibovalo daleko rozhodnější boj se srbským nacionalismem. Miloševićův závěrečný projev na VIII. zasedání ÚV SK Srbska v tomto směru nemohl nikoho nechat na pochybách. Předseda SKS tehdy prohlásil, že „*srbský nacionalismus*

Kao član Predsjedništva SFRJ Šuvar je nakon demokratskih izbora smijenjen jer je bio pasivan u odnosu na Miloševića. Zamijenio ga je Stipe Mesić.

Viz JOVIĆ, D.: *Jugoslavija – država koje je odumrla. Uspon kriza i pad četvrte Jugoslavije*. Beograd 2003, s. 347.

⁶ Mika Špiljak (1916–2007), v letech 1983–1984 předseda prezidia SFRJ a od roku 1984 do roku 1986 předseda SK Charvátska, považoval Šuvara za komunistického dogmatika a chtěl, za spolupráce se Stambolićem, znemožnit jeho volbu do předsednictva ÚV SKJ.

⁷ DURAKOVIĆ, N.: *Izetbegović nije želio znati da se na Bosnu priprema agresija?* RFE 19. 5. 2000. www.danas.org/programi/interview/000/05/200051913253.asp. Nijaz Duraković byl v té době členem předsednictva ÚV SKJ, v roce 1989 byl zvolen posledním předsedou ÚV SK Bosny a Hercegoviny.

je had na prsou srbského národa“.⁸ „Byli jsme přesvědčeni (Šuvar, Marko Orlandić a Vidoje Žarković⁹ – pozn. V. Š.),“ tvrdil později Šuvar, „...že se Milošević dokáže účinně postavit vlně srbského nacionalismu.“¹⁰

Stipe Šuvar, ale i většina dalších jugoslávských politiků byla navíc skutečně přesvědčena, že Kosovo je klíčovým problémem tehdejší Jugoslávie, který může dovést až k rozbití Jugoslávie, spoléhala na Miloševićovu „lehkovážně slíbenou rychlost“ při řešení kosovské problematiky a sdílela jeho přesvědčení o tom, že na Kosovu dřímá latentní kontrarevoluce, i jeho argument, že většina kosovských Albánců koketuje se secesionismem.¹¹

Z bezpečné historické vzdálenosti, kdy známe důsledky politické bitvy, která se tehdy vedla, se samozřejmě důvody, jež vedly vůdčí jugoslávské osobnosti k podpoře Slobodana Miloševića a jeho politického proudu, mohou zdát nezodpovědné. V době, v níž se museli rozhodnout, jak reagovat na srbskou vnitrostranickou krizi, však nic nenapovídalo tomu, že je již nejbližší měsíce usvědčí z malé politické prozíravosti.

Brzy poté se stal členem ÚK SKJ, a 1989 i jejím předsedou. Při té příležitosti slíbil, že bude každému říkat pravdu „bobu bob, a popu pop“, nicméně otevřenému konfliktu se Slobodanem Miloševićem se vyhnul. Na Kosovu, při rozhovoru se stávkujícími albánskými horníky 25. února 1989, také Šuvar, jak sám píše, zažil největší ponížení svého života. Šuvar, který do dolů odjel sám, a havíři jej zpočátku odmítli vůbec přijmout, teprve po více než dvouhodinovém jednání mohl sfárat do dolu, jeho jednání s horníky však byla neúspěšná. Po více než hodinovém rozhovoru Šuvar další jednání přerušil se slovy „více vám již nemám co říci“

Zřejmě i proto, ale také na protest proti Miloševićově centralistické politice, se jaké jediný z nejvyšších jugoslávských představitelů nezúčastnil oslav 600. výročí kosovské bitky. Po uplynutí jeho předsednického mandátu se stal členem jugoslávského prezidia, z něhož byl po volbách v roce 1990 v Charvátsku sesazen a zaměnil jej Stipe Mesić. Po rozpadu Jugoslávie byl ve veřejném prostoru Jugoslávie slyšet. Psal o falfzifikování historie, o zločinech, které učinili ustašovci, o ničení partyzánských pomníků, a o pronásledování srbské menšiny v Charvátsku. Nakonec, jak kdosi prohlásil, tedy řekl „popu pop a bobu bob“

⁸ MILOŠEVIĆ, S.: *Godine raspleta*. Beograd 1989, s. 171.

⁹ Marko Orlandić (1930) a Vidoje Žarković (1927–2000) byli v té době černohorští představitelé v předsednictvu ÚV SKJ. Oba se předtím vystřídali ve funkcích předsedů ÚV SK Černé Hory, předsedů černoorského prezidia a předsedů černoorské vlády. V roce 1989 oba skončili svoji politickou kariéru jako oběti Miloševićovy antibyrokratické revoluce.

¹⁰ Šuvar v rozhovoru s Dejanem Jovićem v říjnu 1997. Viz JOVIĆ, D.: *Jugoslavija – država koje je odumrla. Uspón kriza i pad četvrté Jugoslavije*. Beograd 2003, s. 405.

¹¹ Např. SILBER, L. – LITL, A. *Smrt Jugoslavije*. http://mmc.et.tudelft.nl/~sii/b92net/unfinishedpeace/smr_t_jugoslavije/podizanjeoptuznice/nikonesme3.html.